

Thomas H. L. PARKER  
Jean Calvin

# BIBLIOTHECA FLACIANA

## SVEZAK VII

Thomas H. L. Parker  
Jean Calvin

## RECENZENTI

dr. Veronika Nela Gašpar  
dr. Davorin Peterlin

## UREDNIK

dr. Lidija Matošević

Thomas H. L. PARKER

# Jean Calvin Životopis

PREVEO  
Hazim Yahya

REVIZIJA PRIJEVODA  
Ruben Knežević



Teološki fakultet  
"Matija Vlačić Ilirik"  
ZAGREB, 2007.

NASLOV IZVORNIKA

*John Calvin. A Biography, London, J. M. Dent & Sons, 1975.*

NAKLADNIK

Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik",  
Radićeva 34, Zagreb

ZA NAKLADNIKA

dr. Lidija Matošević

PRIJEVOD

Hazim Yahya

REVIZIJA PRIJEVODA

Ruben Knežević

TEOLOŠKA REDAKCIJA

Lidija Matošević

TEOLOŠKO-JEZIČNA LEKTURA

Ruben Knežević

PRIJELOM I GRAFIČKA PRIPREMA

Teofil Dereta

GRAFIČKO OBLIKOVANJE OMOTA

Mario Aničić i Jele Dominis, \_ured

TISAK I UVEZ

Grafički zavod Hrvatske,  
Radnička cesta 210, Zagreb

© T. H. L. Parker, 1975.

© za hrvatski prijevod Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik",  
Radićeva 34, Zagreb, 2007

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

Ovo izdanje objavljeno je uz financijsku potporu Instituta G2W/Glaube in der 2. Welt, Zurich/Switzerland.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem

# SADRŽAJ

POPIS ILUSTRACIJA  
PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU  
PREDGOVOR

## UVOD

### I. DJETINJSTVO I MLADOST

1. Dijete Crkve
2. Student umijeća
3. Filozofsko obrazovanje

### II. ORLÉANS AND BOURGES

1. Studij građanskog prava
2. Prijatelji i rodbina
3. Bourges i novi početak
4. Prva knjiga
5. BjeGUNAC pred nepravdom

### III. CHRISTIANAE RELIGIONIS INSTITUTIO

1. Njihova namjera i svrha
2. Zakon, vjera i molitva
3. Sakramenti
4. Sloboda

### IV. ISKUŠENJA U ŽENEVI

1. Izgnanik iz doma
2. Ženeva u šesnaestom stoljeću
3. Crkvena vlast
4. Organizacija u teoriji i praksi

### V. FRANCUSKI SVEĆENIK U STRASBOURGU

1. Kućna i pastoralna pitanja
2. Nove Institutio
3. Komentar Poslanice Rimljanima
4. Ženeva se predomišlja

VI. USTANOVLJENJE CRKVE U ŽENEVI

1. Uredbe
2. Crkva pri bogoslužju
3. Calvin propovjednik

VII. PROTIVLJENJE POBOŽNOM DRUŠTVU

1. Oporba se okuplja
2. Calvin kod kuće
3. Ponovno Institutio i novozavjetni komentari
4. Oporba jača
5. Borba po pitanju crkvene discipline

VIII. PORAZ KOJI JE ODVEO U SIGURNOST

1. Suđenje Servetusu i njegova smrt
2. Pad Perrinovih pristaša
3. Ženevsko Sveučilište
4. Starozavjetni komentari i konačna verzija Institutio

IX. SKRB ZA CRKVE

1. Jedno Tijelo
2. Privatna i javna pisma
3. Izvan Ženeve

X. U UMIRANJU, KRIST JE DOBITAK

DODATAK 1. ARGUMENTI ZA PONOVRNO DATIRANJE

DODATAK 2. CALVINOVO OBRAĆENJE

BILJEŠKE

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

SADRŽAJ

## POPIS ILUSTRACIJA

Između stranica 115 i 123

1. Portret mladoga Calvina
2. Le Collège de Genève
3. Ženeva u Calvinovo vrijeme
4. Calvinovo pismo M. de Falaisu
5. Naslovna stranica 'Komentara Poslanicama', 1556.
6. Propovijed na temu iz Izaije 30,1-8
7. Studentska karikatura Calvina
8. Calvin u svojoj radnoj sobi
9. Naslovna stranica 'Institutio Christianae religionis', 1559.

(prilozi pod brojevima 5 i 9 reproducirani su iz kopija u vlasništvu pisca, a ostali prilozi uz ljubazno dopuštenje od strane Bibliothèque Publique et Universitaire de Genève)

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU



## PREDGOVOR

U ovom stoljeću pojavila su se na engleskom jeziku četiri velika prikaza Calvinova života. Napisali su ih Williston Walker (1906.), H. Y. Reyburn (1914.), R. N. C. Hunt (1933.), i J. Mackinnon (1936.). Teško bi se bilo opredijeliti za jednoga među njima, jer se iz svakog može mnogo toga saznati. Reyburnova knjiga nepravедno je zanemarena; nema sumnje da je na to utjecalo vrijeme objavljivanja u godini kada je započeo Prvi svjetski rat. Reyburn se dobro poslužio neposrednim izvorima i slobodnije ih navodi. No, bez obzira na to, knjiga John Calvin Willistona Walkera jest biografija puno veće snage i dubine. Valja pozdraviti njezino nedavno ponovno izdavanje.

Kada su me izdavači zamolili da napišem novi prikaz Calvinova života, rado sam pristao zbog nekoliko razloga. Činjenica da je prošlo skoro četrdeset godina od kada se pojavila posljednja od spomenutih knjiga ima veći značaj od uobičajenog, jer je tih četrdeset godina bilo razdoblje velikih promjena kako u svijetu općenito, tako napose i u Crkvi. Walker, Reyburn, pa čak i Hunt pisali su u prethitlerovskom vremenu, to jest, u svijetu koji još nije izravno upoznao što za Crkvu znači žestoko progonstvo. Za kalvinovske studije nije nevažna činjenica što se Ispovijedajuća crkva tako revno okrenula prema Lutheru i Calvinu, ljudima koji su imali riječ potrebnu za ohrabrenje. Ne može se više pisati o Calvinu kao da on nije imao nikakvu ulogu u „njemačkim crkvenim previranjima“. Opet, između tridesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća stoji Drugi vatikanski koncil. Promjene i razvoji do kojih je već došlo u Rimokatoličkoj crkvi važni su za tumačenje Calvina. Nije slučajno da su neki od najzanimljivijih i najkreativnijih radova o Calvinu u posljednjih desetak godina djelo rimokatoličkih teologa. Je li moguće da su oni, ostavivši po strani stari polemički duh, došli do toga kako su zajedno s Calvinom u značajnoj mjeri dionici istoga misaonog svijeta? Ipak, još jedan detalj. Samo je kod Mackinnona vidljiv utjecaj Karla Bartha, no s malo učinka. Ali baviti se Calvinom u ovo vrijeme, bez uzimanja u obzir Barthove kritike Calvina kao i novoga svjetla koje je usmjerio na mnoga Calvinova naučavanja, značilo bi biti nepovratno arhaičan. Očito je da stariji pisci o Calvinu nisu krivi što su živjeli u svoje vrijeme. Njihovo doba dalo im je neke prednosti na kojima im možemo biti zavidni – posebno što su živjeli u istome sređenom svijetu u kojemu je i Calvin obitavao, a dijelili su s njim i istu klasičnu tradiciju. No, onomu tko živi nakon Drugoga vatikanskog koncila i u razdoblju nakon Karla Bartha oni se doimaju blijedom nedostatnim tumačima Calvinove teologije – nesumnjivo zato jer su smatrali kako je ona stvar prošlosti. Nadalje, pošto nisu bili upoznati s Calvinovim propovijedanjem i biblijskim radom, nudili su neuravnoteženu sliku o Calvinu time što su zanemarili ove ključne Calvinove aktivnosti.

Što se tiče samih činjenica, ova knjiga dodaje malo ili gotovo ništa onomu što je već poznato. No, u jednoj ili dvije stvari može tvrditi da se razlikuje od ostalih. Pridaje veću pažnju Calvinovim studentskim danima time što potpunije prikazuje sveučilišni život i predavanja nego što je to učinjeno u ranijim prikazima njegova života. Također se više osvrće na njegovo proučavanje Biblije i propovijedanje. Ono pak što je važnije jest tumačenje Calvina. Dok sam pisao knjigu on je sve više i više zauzimao status doktora Katoličke crkve. "Reformator"? Da, zasigurno, jer je dužnost doktora Crkve reformirati Crkvu – i ecclesia semper reformanda. Ali, ne samo "reformator" u povijesnom smislu; ne samo prvi među kalvinistima ili kalvinima ili "reformiranima" ili presbiterijancima. Već radije, u vrijeme kada je Zapadna crkva postajala provincijskom, on je bio doktor Katoličke crkve. Možda će ova konstatacija jednako snažno doprijeti do čitatelja kao što sam je i sâm doživio.

Na kraju ostaju zahvale. Najprije, profesoru H. S. Offleru s durhamskog Sveučilišta za njegove upute – i upozorenja! – pri radu na tom najtežem i najzamršenijem predmetu, Pariškom sveučilištu u ranom šesnaestom stoljeću. Nadam se da neće biti nezadovoljan zbog načina na koji sam se koristio njegovim savjetima. Također bih zahvalio djelatnicima u durhamskoj Sveučilišnoj knjižnici koji su zaduženi za međuknjižničnu posudbu knjiga, za njihovo strpljenje i pomoć. I konačno, zahvalan sam urednicima izdavačke kuće za njihovo dugotrajno strpljenje iz godine u godinu, a također i za nekoliko vrijednih prijedloga koje su mi iznijeli. Kad ne spominjem bilo koju drugu primljenu pomoć, imam u vidu samo onu pomoć koja je u izravnoj vezi s ovom knjigom. Spominjanje neizravne pomoći i sve one pomoći koju sam primao tijekom godina produžilo bi ovaj predgovor iznad svake mjere.

Durham, listopada 1974.

T. H. L. Parker

## UVOD

Naša pripovijest govori o čovjeku reda i mira koji je bio rođen u svijetu sukoba. Premda je bio konzervativan po prirodi, odgoju i uvjerenju, njegove su ideje postale među nejrevolucionarnijima u Europi. Poredak, aristokratski po svojoj tendenciji, koji je on cijenio i utemeljivanju kojega je posvetio svoj život, postao je jednom od platformi demokracije u narednim stoljećima. Njegova teologija bila je u temeljima toliko staromodna da je izgledala kao nešto potpuno novo. On sâm, čovjek koji je volio zasjenjene puteljke i povučene gajeve, bio je prisiljen upustiti se u veoma tešku i napornu službu među sumnjičavim strancima. I konačno, on, čovjek koji je bolje od bilo koga u svome stoljeću razumijevao potrebu za jedinstvom, vidjet će, prije no što umre, ne samo tri velike "Crkve" u Europi (jedna od njih priznala ga je za svog vođu), već i religijske razdore koji će prerasti u prvi od okrutnih građanskih ratova. On nije stvorio sukob. Sukob je već bio pretpostavljen u kulturi, teologiji i politici njegova doba. Doista, niti jedna osoba koja je obavljala javnu službu nije mogla izbjeći taj sukob. Ili ga je nosila u sebi ili je vidjela njegova djela, čak možda i djela koja su trebala razriješiti sam taj sukob, kako se okreću sama protiv sebe u fatalnoj dvosmislenosti. Willi Pirckheimer, humanist iz Nürnberga, jedan je od takvih primjera, Guillaume Briçonnet drugi, Sir Thomas More treći. Bilo je nekoliko pokušaja prevladavanja ovog sukoba (Tridentski koncil može se promatrati u tom svjetlu), no zatvaranje vrata nije otjeralo sukob s praga. Ako ništa drugo, prijetnja je još uvijek uznemiravala one koji su ostali unutra.

Svijet u kojemu je Calvin rođen već je bio svjestan toga sukoba koji će naposljetku izrasti do tako značajne razine. No, samo su oni najoštrovidniji prepoznali te promjene kao revoluciju. Običnim je ljudima životni tijek ostajao istim, kao što je bio u doba njihovih pradjedova. Između 1400. i 1500. nije bilo takvih tehnoloških razvoja koji bi posljedovali promjenom načina života, kao što se promijenio svijet u kojemu ja sada pišem u odnosu na doba u kojemu je rođen moj otac prije točno stotinu godina. Rano šesnaesto stoljeće doživjelo je značajne promjene u stilu arhitekture čim je prestalo potrebe za obranom; uporaba baruta revolucionarizirala je ratovanje, a tiskarski je stroj otvorio vrata znanja; sâm se obzor drastično proširio čim su pomorci istraživači krenuli u nove svjetove. Ali poljodjelac, seljak, obrtnik, kućanica i dijete obavljali su svoje poslove uglavnom na isti način na koji su to činili i njihovi davni pretci, te su samo izdaleka bili dotaknuti izumom tiskarskog stroja, baruta ili otkrićem Amerikâ. U mnogo je čemu život bio manje nestabilan u 1500-tima, nego što je to bio u 1400-tim. Mali je broj ljudi bio svjestan napetosti u svome društvu i nitko nije mogao zamisliti početke i razvoj promjena do kojih će doći u strukturi Crkve, države i društva samoga u stoljeću koje je upravo započinjalo.

Nitko to nije mogao zamisliti; no mnogi su se mogli bojati nejasne prijetnje svomu načinu života. Doista je zanimljivo da su upravo mračnjaci bili u pravu u svojoj procjeni tadašnjega svijeta. Kršćanski humanisti u petnaestom stoljeću vjerovali su da mogu uspostaviti sintezu između kršćanstva i klasičnih kultura Grčke i Rima, ili, ako bi to odvelo predaleko, da mogu nagnati stare filozofije u službu evanđelja, a sve to bez uznemiravanja stabilnosti društvenog poretka. Međutim, u ovom su slučaju njihove aktivnosti ubrzale sekularizaciju Europe koju su mračnjaci pokušavali zaustaviti. Opet, izučavanje grčkog jezika bio je potreban predmet, kako za izučavanje klasika, tako i za proučavanje Novoga zavjeta i grčkih Otaca. No, instinkt mračnjakâ bio je ispravan; grčki je značio početak kraja za latinsku Crkvu. Reformisti također nisu imali na umu raskol kada su predlagali poboljšanja u crkvenoj organizaciji. Mračnjaci su uviđali kako se ostvaruje ono od čega su strahovali: da je to (kao što bi oni rekli) samo prvi korak. Međutim, u vrijeme Calvinova rođenja 1509. godine latentne sumnje nisu se još iskristalizirale kao što se to dogodilo u sljedećih deset godina. Posljednji važniji crkveni koncil sazvan je prije sedamdeset godina u Baselu. Bilo je zahtjeva za reformom. Reforme koje su bile odobrene nisu uspjele zadovoljiti potrebe Crkve i tako utišati te zahtjeve. Još jedan koncil trebao se sastati 1512. godine; no najnevjerojatnija značajka ovog Lateranskog koncila bila je nedostatak hitnosti njegova sazivanja. Bila je to posljednja šansa Rimokatoličke crkve prije no što je Luther kročio na scenu sa svojom nevjerojatnom sposobnošću razumijevanja unutarnjih teoloških značenja praktičnih pitanja, sa svojom smjelošću i tvrdoglavošću u postavljanju i obrani svojih uvjerenja, te sa svojom izvrsnošću i snagom kao pisca. Nije bilo teško predvidjeti kako će svijet Luthera prihvatiti. Bilo je za očekivati da će Luther ubrzo privući velik broj učenika. Njegova je teologija bila augustinijanska, a jedan oblik augustijanizma bio je službenim vjerovanjem Zapadne crkve; mnogi nisu trebali *sacrificium intellectus* ili *sacrificium fidei* da bi stali uza stranu Martina Luthera. Bilo je za očekivati da će mnogi u Crkvi prihvatljivo dočekati njegovo stajalište o indulgencijama, što je inače bila kontroverzna tema. Također je bilo za očekivati da će ga kršćanski humanisti pozdraviti kao suputnika te da će on sa svojim učenicima iskoristiti svoja tekstualna i lingvistička oruđa za bolje razumijevanje Biblije i Otaca. Stara poslovice, koja kaže da je Erazmo snio jaje a Luther ga izlegao, jest, naravno, prepojednostavljenje ali izražava stvarnu ovisnost reformacije o takozvanoj kršćanskoj renesansi. Iznad svega, uzimajući u obzir crkvene okolnosti, službena reakcija Crkve u vezi Luthera bila je očekivana. U kasnu jesen 1517. Luther je napao prodaju indulgencija s teoloških i pastoralnih osnova, te pozvao papu da se distancira od zloporaba i ispravi sustav. Papa je prvo pokušao riješiti pitanje time što je organizirao razgovore između Luthera i nekih lojalnih teologa. Razgovori, daleko od toga da postignu svoju svrhu, poslužili su samo za pojašnjenje Lutherova razmišljanja na temu autoriteta,

koje se kod Luthera pomaklo od autoriteta pape k autoritetu koncila te konačno prema autoritetu Svetoga pisma. Veličina ovog pomaka svjesne lojalnosti teško se može precijeniti. To je značilo da Crkva, ustvari, više nije svoj vlastiti tužitelj i svoj vlastiti sudac već je suočena s objektivnom tužbom i sudom od strane Boga Svetoga pisma. Teoretski je uvijek bilo tako. U Lutherovu razmišljanju to je sada postalo praktično i trenutačno. No, pod tadašnjim okolnostima, ovo je neizbježno posljedom papinom ekskomunikacijom Luthera. Ali ekskomunikacija može voditi prema jednomu od dva smjera: ili se osoba pokaje i biva ponovno primljena u Crkvu, ili ona može nastaviti sa svojim stavovima te živjeti izvan Crkve. Ova druga mogućnost obično bi bila osujećena djelovanjem sekularne vlasti; to jest, svaki takav bio bi uklonjen iz društva zatvorom ili usmrćivanjem. Nekoliko međusobno djelujućih političkih čimbenika spasilo je Luthera od slične sudbine i osiguralo mu slobodu govora i djelovanja do kraja njegova života. Činjenica, međutim, da je većina njegovih sljedbenika bila voljna slijediti ga u njegovu izopćenju, značila je da su nastale slabo povezane zajednice bogobojaznih kršćana te da će se one tijekom vremena formirati u protestantske crkve.

U Švicarskoj se pokret, možda neovisan o Lutheru, možda nadahnut njime, no u svakom slučaju veoma sličan u ciljevima i metodama, razvio pod vodstvom Huldreicha Zwinglija i uspio postići vjersku kontrolu u nekim od važnih gradova, posebno u Zürichu, Baselu i Bernu. Ovaj radikalniji oblik reforme proširio se potom u dijelove Južne Njemačke te u Rajnsku oblast, kao i preko mora, u Englesku.

U Calvinovoj vlastitoj zemlji, Francuskoj, znalo se za velik broj kršćanskih humanista i reformatora prije pojave Luthera, ništa manje negoli u Nizozemskoj, Njemačkoj i Engleskoj. Postojao je jak erazmovski pokret u Parizu u 1510-ima, a već su se dugo čuli pozivi na reformu od strane pobožnih klerika. Teološki fakultet u Parizu zauzeo je svoju tradicionalnu ulogu branitelja i glasnogovornika katoličke vjere u Francuskoj i postavio se u opoziciju prema novom učenju i prema reformi. Njegovi predvodnici bili su Jacques Barthélémi, Duchesne te, najistaknutiji, Noël Bédier ili Beda.

Ovaj posljednji bio je rektor i još uvijek čelni duh na Collège de Montaigu. Pierre Bayle nazvao ga je 'najvećim galamdžijom, te čovjekom najbuntovnijim i najsklonijim strančarenju u svom vremenu'. Nasilan, pun predrasuda i tvrdoglav, jedva da je napisao koju knjigu koja svojim naslovom nije naviještala kako je contra ili adversus nekomu drugom teologu ili skupini – 'O jednom i jedinom Magdaleneu contra Faberu i Clichtovenusu'; 'Contra Faberovim komentarima Evanđelja i poslanica, te contra Erazmovim parafrazama'; 'Apologija adversus potajnim Luteranima'. Kada je Luther u početku postajao poznat, njegova pisana djela bila su veoma popularna u Parizu. Čak su i neki na Teološkom fakultetu u Parizu spremno pristajali uz njegovu obznanu zloporaba koje

su vrijeđale Francuze koliko i Nijemce. Međutim, kada je papa 1520. osudio Luthera, Bédier je predvodio pohod iskorjenjivanja luteranstva u Francuskoj. 15. travnja 1521. pariški Teološki fakultet podržao je osudu koju je izdao papa Leon, i to u dokumentu koji se manje brinuo za teološko pobijanje, a više za to da Luthera proglasi bezbožnikom, raskolnikom, huliteljem protiv Duha Svetoga, krivovjercem, nasljednikom ebionita, manihejaca, arijevac, katara, viklifovaca i husita, pogubnim neprijateljem Crkve; Babilonsko zatočeništvo usporedivo je samo s Kur'anom i treba ga javno spaliti. Osuda je dobila praktičan učinak četiri mjeseca kasnije kada je pariški Parlament naredio predaju svih Lutherovih pisanih djela.

Međutim, čak je i prije Lutherove osude fakultet iskazao svoju lojalnost vjeri time što je osudio Erazmov grčki Novi zavjet, a samim time i proučavanje grčkog. Nakon što je riješio Luthera, Bédier je posvetio svoju pažnju reformistima i to posebno Lefèvreu i Erazmu. Uvjeravajući Erazma kako mu je na srcu samo njegovo spasenje, dao je na znanje njemu i Lefèvreu da ih drži arijevcima, sabelijancima, donatistima, viklifovcima i husitima. Oni su omogućili pojavak Luthera. U Lefèvreovu komentaru na poslanice Sv. Pavla pronašao je 143 luteranske hereze. Erazmo, čije su Parafraze Novoga zavjeta bile napadnute, bio je u stanju brinuti se sâm za sebe i uzvratilo je Bédieru sa 181 laži, 310 kleveta i 47 hula koje je ovlaš pronašao u njegovoj knjizi, premda ih je, bez sumnje, bilo još mnogo više. Za njega je Bédier bio više komad neotesanog drveta no čovjek.

Bibličar Jacques Lefèvre d'Étaples (latinski, Faber Staupulensis) bio je taj koji je osigurao glavni domaći intelektualni i duhovni poticaj reformistima. Lefèvre nije bio toliko preteča reformacije koliko je bio renesansni nasljednik srednjovjekovnog mističizma. Mističizam je bio vjera po kojoj je Lefèvre živio, ključ kojim je otključavao Sveto pismo. Njegovi komentari Novoga zavjeta (Sv. Pavao, 1512; Evanđelja, 1522.) prožeti su istom mističkom pobožnošću naspram osobi Isusa Krista. Na prvi pogled čini se da je on na putu prema kristocentričnosti teologije reformacije, i nisu samo konzervativci bili ti koji su ga povezali s Lutherom. Lefèvre ipak nije naučavao, i nije se čak niti kretao prema pavlovskome i luteranskom nauku o opravdanju samo vjerom. Po njemu, otkupljenje se ostvaruje slijeđenjem mističkog puta pročišćenja i prosvjetljenja. Nije dovoljno očistiti samo grijeh već također i vladavinu osjeta, nižeg sebe, tako da čovjek može biti prosvjetljen u spoznanju Boga kroz kontemplaciju. Time će postići blaženstvo savršenstva u kraljevstvu Božjem. Pročišćenje je priprema za prosvjetljenje i opravdanje. Kada čovjek prođe kroza stadij pročišćenja početak će poznavati Krista ne samo 'po tijelu', već duhovno. Treba svakako napomenuti da se zajedno sa svim time pretpostavljala i postojana, premda i kritična, lojalnost Crkvi.

Što je to bilo u Lefèvreu da je davalo duhovnu snagu za reformu? Vrijeme je

pokazalo da nije bilo nečega od naročitog značaja. Ali naraštaju Francuza koji su gledali nestanak svojih religijskih sloboda i koji su čeznuli za pročišćenjem Crkve koja je očito bila potrebna reforme, Lefèvreov poziv na povratak k čistom evanđelju i Kristu jedinome izgledao je kao dobrodošla alternativa Lutheru i Zvingliju. Lefèvre je bio Francuz. Njegova je teologija očito bila nedogmatska i smislena. Ali on se također doimao čvrstim, njegova načela izgledala su nezabludiva.

Aktivni vođa reformnog pokreta u Francuskoj nije, međutim, bio Lefèvre, nego njegov učenik Guillaume Briçonnet. On je bio sin bivšega kraljevskog ministra koji se, nakon smrti svoje žene, zaredio i postao nadbiskupom i kardinalom. Ovaj kardinal i njegova dva sina držali su zajedno tri opatije, pet biskupija, i dvije nadbiskupije. Guillaume Briçonnet nije stoga bio nekakva neugledna osoba koju su okolnosti i njezina uvjerenja gurnuli na scenu, već je po rođenju, vezama, i bogatstvu to bio čovjek koji je polagao pravo na vlast kao da mu ona prirodno pripada. Kao biskup Lodèvea već je u ranoj dobi izabran za opata Saint-Germain-des-Prèsa (kao nasljednik svoga oca), upravo zato da provede reformu te drevne pariške kuće. Jedan od stanara bio je sâm Lefèvre. Nakon svoga povratka sa zadatka u svojstvu izaslanika pape Julija II i pape Leona X, Briçonnet se preselio u dijecezu Meaux, u koju je postavljen dvije godine ranije, još 1516. Sada je odlučio provesti u djelo ideje koje je usvojio od Lefèvrea: svome narodu trebao je otkriti Bibliju – kako bi Isus Krist, koji je središte vjere, mogao u tom narodu provesti svoje spasenjsko djelo. Ovaj Isus Krist bio je Isus Krist srednjovjekovne pobožnosti. Njegovo spasenjsko djelo sastojalo se u mističnom pročišćenju duše. Biskup, ‘anđeo kojeg je Krist poslao’, bio je taj koji ‘vrši anđeosku službu pročišćenja, prosvjetljenja, usavršavanja duša’. Biskup Meauxa upotrijebio je svoje značajne organizacijske sposobnosti kako bi reformirao svoju dijecezu u skladu s obrascem biblicističkog i mističkog karaktera, po svojoj naravi teološki konzervativnog.

Počeo je time što je dijecezu podijelio u dvadeset i šest okruga, poslavši u svaki okrug propovjednika u korizmeno i adventno vrijeme. Od 1521. počeo je dovoditi teologe i propovjednike, poznate po svom žaru za reformom, da pomognu u njegovim reformskim nastojanjima. Među njima bili su Lefèvre, Vatable, također iz Saint-Germain-des-Prèsa, a koji će kasnije postati profesorom hebrejskog jezika u Parizu, potom Gérard Roussel, koji će postati biskupom Olérona, zatim Pierre Caroli i Lefèvreov učenik Guillaume Farel, koji će se često pojavljivati u našoj pripovijesti. Glavna djelatnost ove grupe u ranim 1520-im sastojala se u tome da Biblija postane dostupnija i narodu razumljivija putem više francuskih biblijskih prijevoda, kao i propovijedanjem te predavanjima. Uskoro su se počela održavati biblijska predavanja u četiri najvažnija grada u dijecezi. Redovnici, koji su već bili neprijateljski raspoloženi, napali su ovo usredotočenje na Bibliju kao na nešto luteransko.

Praktična reforma Crkve bila je neznatna. Osuđivalo se uobičajene zloporabe i izgrede kao što su to bili prodaja misâ, nekritični kult svetaca, štovanje relikvija, i slično. Ako su slike koje prikazuju Isusov zemaljski život i zadržane, slike koje prikazuju Trojstvo bile su odbačene. Pokušalo se s plahom revizijom bogoslužja. Neki dijelovi mise pjevani su na francuskom, a izostavljan je dio Salve Regina. Jedan ili dva propovjednika znali su otići i dalje od onog što bi bilo prihvatljivo njihovu biskupu. Mazurier je, na primjer, izostavio neke molitve u pogrebnom bogoslužju, a Caroli se kritički obrušio na kanon mise. Farel se također ponašao suprotno duhu pokreta kada je na svoj ratoboran način zagovarao suočavanje s protivnicima na javnim raspravama.

Lefèvre i Briçonnet zasigurno nisu predvidjeli posljedice svoga reformacijskog žara. Njihov je program smjerao na pročišćenje Crkve kroz obnovu pojedinih njezinih članova. Do 1523. dijeceza je bila u vrenju. Nisu samo franjevci iskazivali otvoreno protivljenje prema Briçonnetu, već su neki pojedinci iz nižih društvenih slojeva, koji su prihvaćali reformu i uzvjerovali slušajući propovijedi i predavanja, stali potom izražavati svoja uvjerenja na nasilne i neliturgijske načine. Došlo je od uobičajenih fenomena grupa koje se odvajaju od Crkve, do ikonoklastičkih izljeva i dobacivanja propovjednicima. U Meauxu se reformizam izmakao kontroli.

Briçonnet je pokušao kontrolirati događaje koje je nesvjesno pokrenuo. U travnju 1523. oduzeo je dozvole nekolicini ekstremnijih propovjednika, među njima i Farel; narednog je listopada dijecezanska sinoda osudila Lutherovo tumačenje Svetoga pisma i njegova stajališta o braku, te istovremeno zabranila posjedovanje ili čitanje Lutherovih knjiga. Briçonnet je zatim poslao pastoralno pismo kleru u kojemu je inzistirao na svojim evanđeoskim namjerama te osudio one koji su nijekali postojanje čistilišta, učinkovitost molitava za preminule te ispravnost zazivanja Blažene Djevice i svetaca. U ožujku 1524. ponovio je osudu luteranstva. No, do tada je već postao toliko sumnjiv mračnjacima da ga nikakvi opozivi nisu mogli ponovno predstaviti kao pravovjernoga.

Meaux je bio malom arenom za jednoga aktivnog i moćnog čovjeka. Briçonnet je imao ambicije za reformom i izvan svoje dijeceze; ne samo da bi drugi biskupi mogli slijediti njegov primjer već također kako bi se autoritetom nekog koncila moglo reformirati i francusku Crkvu. Na koncilima u Konstanci i Baselu te u Pragmatskoj sankciji iz Bourgesa u 1438. utvrđeno je da je autoritet koncila iznad autoriteta pape. Neki zahtjevi s francuske strane bili su ispunjeni – na primjer, kleru je bilo dozvoljeno glasovanje pri izboru biskupa, a postavljena su i ograničenja na poreze koji su se plaćali Rimu. No, spomenuta Sankcija ovisila je o kraljevskom odobrenju i bila je češće zanemarivana nego obdržavana, sve dok ju konkordat između Franje I i pape nije 1516. konačno dokinuo. Sada su izbori (što je bio Briçonnetov glavni interes u ovom širem kontekstu) bili ukinuti; kralj će nominirati biskupe, a papa će potvrditi njegovu nominaciju. Kraljevska kontrola

nad episkopatom neminovno je u šesnaestom stoljeću dovela do postavljanja kraljevskih ministara na račun Crkve.

U Francuskoj je vladao kralj. Francuska se konsolidirala nakon poraza disidentske Burgundije. Kralj je upravljao zemljom, upravljao je pariškim Sveučilištem, upravljao je Crkvom; i ova vladavina iz središnjice bila je općenito djelatna i učinkovita. Kraljeve se, međutim, može na nešto nagovoriti ili ih zadobiti za određenu stvar. Ona stranka koja bi zadobila kralja Franju svakako bi, bar za njegova vijeka, zadobila i vlast nad Crkvom. Reformisti su započeli s nekim polaznim prednostima. Kraljeva majka mogla se možda protiviti njihovoj stvari, no sâm kralj nije im bio nesklon, a u njegovoj sestri imali su svoju najmoćniju prijateljicu. Ona, Marguerite od Angoulêmea, kasnije vojvotkinja od Alençona te na kraju kraljica od Navarre, pokazala je svoja uvjerenja i religijska stremljenja u kristocentričnom misticizmu koji je našao svoj izražaj u njezinoj iskrenoj i tehnički usavršenoj poeziji, u njezinim pričama o muškarcima i ženama koji su očuvali krepost u najtežim okolnostima, te u želji za reformom koja ju je postavila pokroviteljicom i zaštitnicom mnogih reformista te predmetom odbojnosti među profesorima pariškoga Teološkog fakulteta.

Za neko vrijeme, dok su kralj i papa bili u zavadi, situacija je izgledala vedrom. Na dvoru se propovijedalo 'evanđelje'; teologija je postala popularnom temom razgovora; sâm kralj Franjo bio je obuzet čitanjem Lefèvea i nije pravio problema oko odobrenja izdavanja njegova Novog zavjeta na francuskom. No, kada je 1522. Marguerite pokušala dogovoriti razgovore između njezinog brata i Briçonmeta, koji je sada bio njezin duhovni savjetnik, uspjeh tog pokušaja bio je slab. Sazvano je vijeće. No sve što je vijeće bilo u stanju jest što je osudilo luteranske knjige i sastavilo nekoliko odredbi o reformi javnog morala. Lefèvre je razočarano pisao Farelu: 'Jednog dana Bog će nam dati da vidimo jasno svjetlo. Ali sada, sada, ništa osim tame.'

1525. kralj Franjo je bio poražen u bitci kod Pavije te je odveden u španjolski zatvor, a njegova majka Louise i sestra Marguerite uspostavili su regenstvo. U crkvenom smislu prevladala je antireformistička politika koju je zastupala Louise, te je uslijedilo snažno progonstvo. Lefèvreov Novi zavjet na francuskom bio je određen za lomaču, a sâm se prevodio, poput drugih u njegovoj grupi, samo bijegom spasio od sudskoga progona. Neki mladić, Joubert, bio je spaljen zbog svog luteranstva; Jean Leclerc, grebenar platna iz dijezeze Meaux, bio je spaljen u Metz; Jacques Pouent platio je cijenu godinu dana kasnije u Parizu. Na sreću reformista, kralj Franjo bio je izvan događanja svega nešto više od godinu dana te je po svom povratku opozvao odluke i vratio u milost neke od bjegunaca. Ali ove dobre okolnosti nisu duže potrajale. Kraljeve se dadne nagovoriti, ali još je učinkovitije kupiti ih. Novac je kralju bio potreban za otkupninu njegovu i njegovih sinova, koja nije bila jeftina. Crkva, kao i plemstvo, bila je spremna

obilno doprinijeti – a zauzvrat se tražilo gušenje luteranstva. Ipak, bez obzira na to, reformno djelovanje nastavilo se u Parizu, Lyonu te u nekim drugim velikim gradovima. Iz svoga središta u Meauxu reforma se proširila na nekoliko drugih dijeceza, naročito u Chalons. Najkasnije do sredine 1520-ih, bilo je 'luterana' u pikardskom gradu Noyonu – u gradu kojemu se sada moramo okrenuti.